

Įvairenybės

SENOSIOS KNYGOS PRAEITIES PABIROS

DOMAS KAUNAS

Vilniaus universiteto Knygotyros ir dokumentotyros institutas
Universiteto g. 3, LT-01513 Vilnius, Lietuva
El. paštas: domas.kaunas@kf.vu.lt

Priekulės *Pirmakarczû Knygėles*

Apie klaipėdietį E. Vaikinį „Knygotyroje“ neseniai rašėme [1]. Jis atidos nusipelno dėl to, kad buvo pirmasis Mažosios Lietuvos lietuvis, ėmėsis spaudos leidybos ir poligrafijos verslo ir tikriausiai bendradarbiavęs su žymiausiu Didžiosios Lietuvos tautinio atgimimo laikų Katalikų bažnyčios ir švietimo veikėju Motiejumi Valančiumi. Tiesa, dėl pastarojo fakto tikrumo tyrėjų nuomonės kol kas išsiskiria, tačiau šių eilučių pagrindinės minties tolesnei eigai tai įtakos neturi. Grįžti prie E. Vaikinio paskatino 2007 metų Vilniaus tarptautinės knygų mugės dienomis skaitytojus pasiekęs *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* trečiasis tomas. Jame skelbiamas išsamus straipsnis „Priekulė“, kuriam iliustruoti panaudotos kelių knygų antraštinių lapų reprodukcijos [3]. Viena jų, *Pirmakarczû Knygėles*, priklausanti enciklopedijos rengėjo Vytauto Kaltenio asmeninei bibliotekai, pasirodė iki šiol nematyta. Patikra leido nustatyti, kad ji neužregistruota ir lietuvių retrospektyviosios bibliografijos veikaluose.

Išsamiam knygelės apibūdinimui duomenų trūksta. Jos antraštiniame lape rašoma: *Pirmakarczû Knygėles Prekulės Bažnycoje wartyjamos, leidimo duomenyse – Memel, 1864. Gedruckt bei E. Waikinnis & Co.* Formatas – *in octavo*, apimtis – antraštinis lapas ir 38 numeruoti puslapiai, šriftas – gotikinis. Autorius ir leidėjas nenurodyti. Knygelė brošiūruota, aplenkta pilkšvo kartono viršeliu ir negrabiai susiūta plona kanapine namų darbo virvele. Būklė patenkinama. Knygelės lapai gerokai aptrinti ir kampuose apspurę, tačiau popierius gedimo nepaliestas. Visi šie duomenys sakytų, kad ji išsaugojo pirmąjį vaizdą.

Knygelė buvo vartojama evangelikų liuteronų konfirmantų, žmonėse vadintų pirmkarčiais, tikybos pagrindams mokyti. Tai patvirtina ne tik antraštė, bet ir turinys, sudarytas vien iš parinktų Biblijos sentencijų. Konfirmantų pamokos vykdavo bažnyčioje arba jos pagalbinėse patalpose, mokė kunigas, bet dažniausiai jį pavaduojantis precentorius, ėjęs vargonininko, choro vedėjo ir parapinės mokyklos mokytojo pareigas. Ši aplinkybė padeda rinktis autoriaus ieškos kryptį. Knygelės išleidimo metais Priekulės parapijai vadovavo nusenęs zalcburgiečių kilmės kunigas Carlas Wilhelmas Augustas Zippelis (1783–1874), todėl bažnytinė vyresnybė buvo paskyrusi ir adjunktą vadinamą pavaduojantį kunigą Johanną Friedrichą Franzą Schröderį (1829–1906). Šis asmuo lietuvių knygos istorijoje gerai žinomas [2]. Schröderis gimė Gumbinėje, teologiją ir lietuvių kalbą studijavo Karaliaučiaus universitete, Priekulėje įkūrė lietuvių našlaičių vaikų prieglaudą ir jos materialiniam palaikymui bei auklėtinių profesiniam mokymui skirtą spaustuve, parengė kasmet leistą lietuvišką kalendorių, keletą kartų perspausdintų lietuviškų vadovėlių ir buvo tilžiškės Lietuvių literatūros draugijos narys. Taigi be didelių užuolankų galima spėti, kad ir *Pirmkarczū Knygėles* yra jo plunksnos darbas. Adjunkto vaidmenį ugdant protestantiškąjį jaunimą taip pat patvirtintų išlikęs Priekulės bažnyčioje konfirmuoto Mikelio Lipniaus šventinis liudijimas-blankas, Schröderio ranka užpildytas ir parašu patvirtintas 1873 m. (egzempliorius yra Rokiškio muziejuje, inv. numeris 7912).

Prūsijos valdymo laikais leidėjo nuoroda knygoje nebuvo privaloma. Šiuo atveju jį sąlyginai galima sieti su užsakovu – Priekulės evangelikų liuteronų bažnyčia. Nesvarbu, kas asmeniškai rūpinosi užsakymu spaustuvei ir finansais, knygelė buvo leidžiama bažnytinės bendruomenės reikmėms ir jos interesais naudojamas tiražas. Egzempliorių skaičius greičiausiai buvo nedidelis, galbūt tik apie 300–400 vienetų. Tikriausiai nedaug apsiriksime manydami, kad knygelė buvo ne sykį perspausdinta ir 1864 metų leidimas nebūtinai yra pirmasis. *Pirmkarczū Knygėles* yra laikino naudojimo – mokomasis – leidinys, todėl jo vartojimo trukmė, kaip ir elementorių, katekizmų, mokyklinių giesmynėlių, buvo nedidelė. Visos šios knygos mūsų laikais priklauso spaudos retenybių kategorijai.

Pirmkarczū Knygėles apčiuopiamo poveikio lietuviškos knygos repertuaro struktūrai neturės. Tai tik dar vienas statistinis biblinės literatūros skyriaus vienetas. Tačiau ir jis turi šokią tokią istoriografinio šaltinio vertę. Knygelė ne tik patikslina lietuvių bibliografijos apimtį, bet ir padidina E. Vaikinio spaustuvės darbų sąrašą ir leidžia išsamiau nušviesti Schröderio biografiją. Ji yra miestelio prie Minijos vingio istorijos dalis. Tai pirmoji žinoma knyga, kurios antraštėje nurodytas Priekulės pavadinimas.

Dienos švieson iškilusios knygelės egzempliorius jau pakeitė savininką. Jį V. Kaltenis maloniai padovanojo šių eilučių autoriui. Žinomam žurnalistui ir *Mažosios Lietuvos enciklopedijos* rengėjui nuoširdžiai dėkojame ir primename, kad *Pirmkarėzū Knygėles* yra prieinamos kiekvienam ja suinteresuotam bibliografui ir tyrėjui.

NUORODOS

1. KAUNAS, Domas. Retrospektyviosios lietuviškų knygų bibliografijos papildymai ir jų šaltiniai. *Knygotyra*, 2006, t. 46, p. 70–77.
2. *Lietuvos TSR bibliografija*, serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 2, 1862–1904. Kn. 2: R–Ž. Vilnius: Mintis, 1988, p. 158–160.
3. Priekulė / Albertas JUŠKA, Vilius PĖTERAITIS, Martynas PURVINAS, Algirdas ŽEMAITAITIS. Iš *Mažosios Lietuvos enciklopedija*. T. 3: Mec-Rag. Vilnius, 2006, p. 709–716.

Jurgio Platerio biografijos šaltiniai

Knygotyros ir dokumentotyros instituto vykdomi knygos veikėjų biografijų tyrimai skatina sugrįžti ir iš naujo įvertinti XIX amžiaus pradžios Vilniaus universiteto dėstytojus ir studentus – Lietuvos knygotyros mokyklos kūrėjus. Tarp jų išskirtinę vietą užima pirmieji lietuvių kalba rašę Jurgis Plateris, Simonas Tadas Stanevičius ir kiti autoriai. Visi jie buvo naujosios bajorijos demokratinio sparno atstovai, giliai jautę bręstančius visuomenės socialinius ir tautinius pokyčius ir patys bandę juos aktyviai veikti. Ši devynioliktojo amžiaus trečiajame ir ketvirtajame dešimtmetyje prabilusi karta galėtų būti pelnytai pavadinta tai epochai būdingu jaunalietuvių vardu.

J. Platerį ir S. T. Stanevičių į mokslo interesų akiratį iškėlė lietuvių literatūros istorikai, ypač Vincas Maciūnas ir Jurgis Lebedys. Knygotyrininkams jie tapo aktualūs pokariu suradus J. Platerio knygos istorijos darbų rankraščius „Trumpa žinia apie tą iszdawima lietuwiszkos biblijos Londone“ ir „Materyaly do historyi literatury języka litewskiego“ (Lietuvių literatūros [ir] kalbos istorijos medžiaga) ir juos įvertinus mokslinėje spaudoje [3; 7]. Deja, nuo to laiko minėtų asmenų biografijos duomenų, tyrimų, kitokių darbų ir šaltinių nepadaugėjo. Nauja yra tik lenkų genealogijos skaitmeninėje duomenų bazėje patikslintas J. Platerio asmenvardis (Jerzy Konstanty Plater-Broel z Broelu hrabia Plater), gimimo data ir vieta (1810 07 15 Klaipeđoje), kartu įveliant kai kurių akivaizdžių biografijos klaidų. Lietuvių knygotyros literatūroje vis dar mažai naudojamos ne tik šios naujovės, bet ir kai kurie svarbūs senieji publikuoti šaltiniai. Tokiems pirmiausia priskiriamas J. Platerio nekrologas

ir anoniminiai atsiminimai apie S. T. Stanevičių. Kaip žinoma, pastarojo gyvenimas buvo glaudžiai susipynęs su Švėkšnos grafo ir jo asmeninės bibliotekos likimu.

Platus J. Platerio nekrologas be autoriaus parašo buvo paskelbtas svarbiausiam posukiliminio meto Lietuvos dvikalbiame laikraštyje „Литовскій вѣстникъ—Kuryer Litewski“. Leidinys laviravo carinės Rusijos cenzūros ir Lietuvos visuomenės elito demonstruojamo lojalumo režimui nubrėžtose ribose. Jos įpareigojo vengti politinio angažuotumo, tačiau nevaržė skelbti humaniškujų, patriotinių ir švietėjiškų idėjų bei iniciatyvų. Ši tendencija išreikšta ir J. Platerio nekrologe. Jis išspausdintas lygiagrečiomis skiltimis rusų ir lenkų kalba be autoriaus parašo [6]. Vaclovas Biržiška buvo pirmasis, kuris nekrologą be jokio argumentavimo, bet ir be dvejonų skyrė S. T. Stanevičiaus plunksnai [2], J. Lebedys, kaip ir daugeliu kitų atvejų, buvo atsargesnis [4]. Jis pateikė pirmtako nuomonę, bet nekrologą priskyrė tik spėjimams S. T. Stanevičiaus raštams. Mes būtume linkę palaikyti V. Biržišką. Tai, kad autorius buvo S. T. Stanevičius, liudija labai jautrus asmeninio artumo lemtas nekrologo tonas, gilus asmenybės pažinimas, pabrėžtinai sureikšmintas J. Platerio polinkis į Lietuvos istoriją ir liaudiškąją demokratiją. Mūsų spėjimą remia siužeto kompozicija. Nekrologe neminimas artimiausias velionio bendramintis ir bendražygis S. T. Stanevičius, greičiausiai atlikęs kai kieno vien J. Plateriui priskiriamus darbus (pavyzdžiui, valstiečių švietimas ir aprūpinimas knygomis, dvaro bibliotekos tvarkymas). Pagaliau negalima nepastebėti rašinio stiliaus. Jis sukurtas išlavinta filologo kalba ir ranka.

Nedatuotus, nežinomo autoriaus apie 1870–1880 m. lenkų kalba rašytus atsiminimus „Šviesios atminties Simonas Stanevičius“ turėjo senosios Lietuvos kultūros istorikas Michalas Brensztejnus (1874–1938). Jų nuorašą su savo redakcinėmis pastabomis 1939 m. paskelbė V. Maciūnas [5]. Sprendžiant iš turinio, autorius buvo išsilavinęs Žemaičių smulkiosios bajorijos atstovas, gerai pažinęs kaimyninių dvarų aplinką, tačiau stokojęs gilesnių lietuvių literatūros ir istorijos žinių. Gal atsiminimus rašė Otonas Praniauskas (1818–1878)? Mūsų prielaida ne be pagrindo. Šis lietuviškos knygos istorikams pažįstamas asmuo 1841 m. buvo išventintas į kunigus ir paskirtas vikaru į Vainutą. Jis yra palikęs rašytinių duomenų apie pažintį su S. T. Stanevičiumi ir jo padovanotą M. Daukšos pamokslų rinkinį *Postilla catholica* (1599) iš J. Platerio asmeninės bibliotekos [1]. Turinys liudija, kad atsiminimai rašyti kažkieno skatinimu ir pagal iš anksto užduotus klausimus. Galbūt toks iniciatorius buvo Motiejus Valančius? M. Brensztejno turėtų atsiminimų rankraščio originalo rasti nepavyko. Jo tekstas skelbiamas iš minėtos publikacijos, V. Maciūno pastabos teikiamos laužtiniuose skliaustuose, patikslinimai pažymėti skaitmeninėmis nuorodomis. Pa-

tikslinimų išsamumo nesiekta, jie skirti tik klaidoms nurodyti arba svarbesniems dalykams paaiškinti.

Nekrologas ir atsiminimai skelbiami ne vien knygotyrynės šaltiniotyros tikslais. Publikacija gali būti pravarti akademinėms studijoms, kraštotyros ir žurnalistikos darbui. Iš spaudos ir skaitmeninėje žiniasklaidoje klajojančių straipsnių gerai matyti, kad juose įvelta daug klaidingų J. Platerio biografijos duomenų ir iš jų kylančių interpretacijų.

Nuoširdžiai dėkojama publikacijos rengimo talkininkui, Vilniaus universiteto bibliotekos Retų spaudinių skyriaus darbuotojui Petrui Račiui. Jo pastangomis tekstų vertimas iš lenkų kalbos buvo atliktas kvalifikuotai ir laiku.

NUORODOS

1. BIRŽIŠKA, Mykolas. Del Daukšos Postilės. Iš *Daukšos Postilė*: fotografuotinis leidimas. Kaunas: Lietuvos universitetas, 1926, p. 12.
2. BIRŽIŠKA, Vaclovas. *Aleksandrynas*: senųjų lietuvių rašytojų, rašiusių prieš 1865 m., biografijos, bibliografijos ir biobibliografijos. T. 3: XIX amžius. Čikaga: JAV LB Kultūros fondas, 1965, p. 60, 211.
3. JURGUTIS, Vytautas; ŽUKAS, Vladas. J. Plioterio darbas „Trumpa žinia apei tą iszdawima lietuwiszkos biblijos Londone“. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1964, t. 3, p. 193–203.
4. LEBEDYS, Jurgis. Simono Stanevičiaus bibliografija. Iš STANEVIČIUS, Simonas. *Raštai*. Pairošė Jurgis Lebedys; red. komisija: K. Korsakas (pirm.) [ir kt.]. Vilnius: Vaga, 1967, p. 522.
5. MACIŪNAS, Vincas. *Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje. Susidomėjimas lietuvių kalba, istorija ir tautotyra*. Kaunas, 1939, p. 315–317.
6. Некрологъ. – Nekrolog. *Литовскіи вѣстникъ-Kuryer Litewski*, 1836, 5 Maja, Nr. 35, p. 300–302.
7. ŽUKAS, Vladas. J. Plioterio lietuvių bibliografijos ir spaudos istorijos darbai. *Bibliotekininkystės ir bibliografijos klausimai*, 1962, t. 2, p. 95–112.

Nekrologas

Dorų ir naudingų žmonių, kurie palieka šį pasaulį sulaukę senyvo amžiaus ir atlikę savo žemiškosios paskirties darbus, mirtis liūdina artimuosius, draugus ir pažįstamus, bet kur kas didesniu sielvartu sugildo širdį mirtis žmogaus, kurio gyvenimo pradžia teikė visuomenei didelių vilčių.

Tokią netektį šiandien aprauda jo šviesybės Raseinių pavieto maršalkos, grafo Platerio, š. m. [t. y. 1836] sausio 24-ąją [vasario 5 d. naujuoju stiliumi] iškeliavusio amžinybėn, šeima, draugai, kaimynai ir bendrapiliečiai. Šio nepaprasto piliečio ir visokeriopai godotino valdininko pagarbos vertos savybės nusipelno visuotinio pripažinimo; ir visos jo dienos, deja! tokio trumpo gyvenimo, praleisto šioje ašarų ir vargų pakalnėje, gali būti teikiamos sektinu pavyzdžiu.

Grafas Jurgis Plateris, Raseinių pavieto maršalka, gimė 1810 m. liepos mėnesį Jurgio Broelio, Šventosios vokiečių tautos Romos imperijos grafo, Livonijos vėliauvininko, šv. Stanislovo ordino kavaleriaus, ir Karolinos iš kunigaikščių Giedraičių giminės šeimoje.

Galvęs pradinį išsilavinimą tėvų namuose, mokslus ėjo Kražių gimnazijoje ir baigė juos Vilniaus universitete. Šiose mokslo įstaigose įgytomis žiniomis ne tik praturtino savo protą ir sugebėjimus, bet kartu išsiugdė iš prigimties jautrią ir dosnią širdį, kurios kilnių ir artimo meilės kupinų paskatų stengėsi laikytis. Todėl, be vienkartinųjų pašalpų besikreipiantiems į jį pagalbos ir paramos, kone nuolatos išlaikė kurį nors iš neturtingesnių bajorų vaikų, kurių mokslinimu rūpinosi, kad užtikrintų ateičiai padoraus gyvenimo galimybę.

Žinių meilė, įgyta dar vaikystėje, ir prielankumas artimui įskiepijo jam norą skirti savo laiką ir visą turtą mokslui ir visuomenės gerovei ir tik tame rado laimę, ramybę ir tikrą palaimą. Tad su retu įkarščiu ėmėsi turtinti savo protą, kad paskui naudingų mokslų šviesa galėtų šviesti savo artimui. Į šias kilnias ir pagirtinas pastangas jis sutelkė kone visą savo veiklą, visus savo gyvenimo interesus, kurie paprastus žmones domindami įvairiais dalykais vienas po kito juos blaško. Visai stengdamasis praplėsti ir pagausinti savo žinias jis ėmė gilintis į mokslus ir tyrinėti pasaulio istoriją, kurią sekė nagrinėdamas senovės paminklus, stiprino save visų laikų ir tautų didžiųjų vyrų mintimis ir dvasia. Domėjosi svetimų kalbų grožybėmis ir ypatybėmis, kad jomis praturtintų savąją. Kiekvienas mokslas, kiekvienas tikrai naudingas dalykas jo protui buvo nesvetimas, nes jis puikiai mokėjo panaudoti laiką, neleisdamas nė akimirkos tuščioms išmonėms, menkaverčių ir nenaudingų knygų skaitymui bei svaičiojimui ir beprasmybių rašymui, kuriam paprastai daugelis iššvaistė ne vienerius negražinamos jaunystės metus.

Ir nors kiekvienas mokslo dalykas, rekomenduojamas dėl savo svarbumo, sukeldavo jam norą pažinti jį iš esmės, vis dėlto daugiausia laiko ir pastangų skyrė gilinimuisi į senovės Lietuvos įvykius ir jos gyventojų kalbos prigimties pažinimui. Tuo tikslu kurį laiką praleido Rygoje ir Karaliaučiuje, kur susipažino su garsiu lietuvių filologu p. Rhesa, kuris mielai jam davė patarimų ir žinių, atnešusių nemažą naudą jo literatūriniam sumanymams. Jis ėmėsi mokslinio darbo rašyti gramatiką lietuvių kalbos, kurios etimologiją ištyrinėjo iš pagrindų ir ją išdėstė daugelyje sumaniai ir protingai sudarytų lentelių. Šių jo literatūrinių darbų, taip pat veikalo *apie lietuvių kalbos kirtį ir dainingumą* vaisius gali būti labai naudingas užsiimančiams šiuo dalyku.

Jausdamas ir būdamas įsitikinęs, kad paprastų žmonių dorovės ir laimės pamatas yra išsilavinimas, visomis išgalėmis stengėsi jį diegti ir skleisti tarp valstiečių.

Todėl ketino įsteigti kaimo vaikams kuo daugiau abipusio lavinimosi mokyklų, kuriose būtų mokomasi Lancasterio metodu, ir spausdinti lenteles, išverstas į žemaičių kalbą. Rengdamasis tai įgyvendinti, dalijo kaimo gyventojams maldaknyges ir dvasinio moralinio turinio knygas. Būdamas turtingas ir nemėgdamas prabangaus ir demonstratyvaus gyvenimo, didelę dalį sutaupytų pajamų skyrė savo bibliotekos turtinimui knygomis ir rankraščiais, pravarčiais lietuvių kalbos tyrinėjimams. Be to, už nemenkas lėšas sukaupe pagal mastelį sukurtus Lietuvos pilių ir įtvirtinimų piešinius ir brėžinius, kuriuos ketino litografuoti.

Įpratęs rasti tikrus gyvenimo malonumus moksliniuose proto užsiėmimuose ir tenkinti savo į gerą linkusios širdies poreikius teikdamas pagalbą žmonėms, jis niekada nebuvo vienišas ir nenuobodžiavo namų tyloje, nes visas savo dienos akimirkas leido naudingai; kartais netgi jam trūkdavo laiko literatūriniam darbams, kuriems paskirdavo ne vieną poilsio valandą. Todėl niekada nemėgo atitrūkti nuo savo mokslinių užsiėmimų ir skirti dėmesį kokiems nors reginiam.

Pilietinės Raseinių pavieto maršalkos pareigos jam teko be jokių jo paties pastangų ar siekių. Negalėdamas jų atsisakyti ar kokiu nors būdu jų išvengti stengėsi jas vykdyti su doram ir garbingam žmogui prideramu teisingumu. Būdamas iš prigimties silpnas ir liguistas, pasižymėdamas jautria širdimi opiuose reikaluose, susidūręs su kiekvienu pasitaikiusiu nemalonumu, patirdavo dirginančių ir jo sveikatai pragaištingų pojūčių, kurie, sekdami ir taip menkas jėgas, galutinai jas parkirto ir, galimas daiktas, priartino jo mirtį.

Teisingas ir nuoširdus pareigų vykdymas jam pelnė deramą pagarbą, kurią šiandien padidino valstybės sostinėje ir Varšuvoje leidžiama spauda.

Pagarbą jam pareiškė bajorija, gausiai susirinkusi Raseiniuose į jo laidotuves, kurios iškilmingai vyko tėvų dominikonų bažnyčioje. Savo pagarbą liudijo ir nesuskaičiuojamos minios valstiečių – jo ir svetimų valdinių, susirinkusių dvare Švėkšnoje, kur jo palaikai buvo pervežti, kad būtų atiduoti žemei amžinajam poilsiui. Aplaištė juos nuoširdaus gailėsčio ašaros, nes atviraširdžiai valstiečiai nemoka nei apsimetinėti, nei vaidinti, nei slėpti savo jausmų. Šviesaus atminimo grafas Plateris buvo tikras jų draugas. Daug prisidėjo prie dabartinės jų laimės, bet būtų nepalyginti daugiau padaręs dėl jų ateityje, jei likimo iš anksto nebūtų nulemta kitaip. Todėl jų provaikaičiai su ašaromis akyse jį šlovins.

Prieš metus ir kelis mėnesius iki netikėtos mirties, ištikusios jį po lengvos ir iš pažiūros visai nepavojingos kelių dienų ligos, šviesaus atminimo maršalka grafas Jurgis Plateris paėmė į žmonas padorių namų merginą Mikševičiūtę [Natalia Mikszewicz], kurios daugiau kaip prieš tris mėnesius pagimdytą sūnelį paliko našlaičiu.

Reikia tikėtis, kad šis vienturtis vaikas, paveldėjęs garbingą vardą ir nemenką savo garbingo tėvo turtą, paveldėjo ir jo kilnų būdą, bet stipresnę sveikatą ir didesnę ilgaamžiškumą: galbūt tik tai ilgainiui gali nudžiovinti nepaguodžiamos našlės ašaras, numaldyti giminių ir draugų skausmą, išsklaidyti niūrų bendrapiliečių liūdesį, atsinaujinantį kiekvieną sykį vos jį paminėjus.

Šviesaus atminimo grafas J. Plateris buvo taurios išvaizdos, veikiau aukšto nei vidutinio ūgio, malonaus veido, kuriame atsispindėjo švelnus ir ramus jo širdies būdas; jo mielas veidas aiškiai spinduliavo patrauklų ir pavergiantį jo gerumą, iš pirmo žvilgsnio palenkiantį žmogų į jo pusę. Su kuo nors kalbėdamasis paprastai buvo rimtas, tačiau vertino tikrai linksmą ir netgi pašaipų sąmojį, nes pats pasižymėjo nemenku sąmoju. Įsigilinęs į dalyką, kuriuo užsiimdavo su didžiausiu įkarščiu, dažnai nugrimzdavo į susimąstymą ir atrodydavo nedrąsus ir drovus; prie to dar nemažai prisidėdavo silpna ir nuolatinių ligų kamuojama jo sveikata. Tačiau niekada nemėgo skūstis jį varginančiomis negalioomis ir neįkyrėjo kitiems pasakojimais apie savo ligas, tiek dirbdamas protinį darbą, tiek įdomiai šnekučiuodamasis su artimais pažįstamais stengėsi jas pamiršti, mokėjo lengvai rasti pokalbio temą, tinkamą tų, su kuriais bendravo, protui ir skoniui. Mieliausia jam buvo, jei pasitaikydavo žmogus, su kuriuo galėdavo ilgiau pasikalbėti apie jo pamėgtą istoriją ir lietuvių kalbą, o ypač kai galėdavo sužinoti apie šiuos dalykus tai, ko dar nežinodavo. Jį taip pat domino pokalbiai apie tai, kaip pagerinti dorovinį ir materialinį darbščių valstiečių būvį, nes tikrąja to žodžio prasme jis buvo filantropas.

Šaukdami iš kapo tamsybių mirusio jėgų žydėjime ir teikusio tiek ir tokių [didelių] vilčių piliečio, valdininko, sutuoktinio, geradarijo savo tarnams ir valdiniam, mokslo mylėtojo vėlę, galime nenusižengdami teisybei kreiptis į jį Romos dainiaus žodžiais, kuriais atidavė garbę nepasiteisinusioms viltims, dėtoms į Marcelliną, kuris užgeso savo gyvenimo rytmetį: *Tu Marcellus eris!*

Šviesaus atminimo Simonas Stanevičius

Su Stanevičiumi susipažinau 1841 metais [užbraukta: kai apsigyvenau prie Prūsijos sienos Raseinių pavieta]. Tuo metu jis gyveno pas grafą Kazimierą Platerį Stemplėse. Iš kokios Stanevičių giminės buvo kilęs, nežinau. Jei kada nors man ir buvo sakyta, užmiršau.

Mokyklą Stanevičius lankė Kražiuose, kuriuose mokėsi ir jauniausieji grafai Jurgis ir Kazimieras Plateriai. Ten užsimezgė jų draugiški ryšiai, kurie nutrūko tik su grafo Jurgio Platerio pirmiausia, paskui su Stanevičiaus mirtimi.

Baigę Kražių mokyklą visi trys kartu išvyko į Vilniaus universitetą. Simonas Stanevičius jį baigė filologijos (literatūros ir laisvųjų menų) magistro laipsniu. Pirmasis jo paskelbtas darbas buvo trumpa lietuvių kalbos gramatika lotyniškai, kurią 1823 m., jei neklystu, išspausdino Vilniuje. Kieno spaustuvėje, neatsimenu¹.

Gramatikos pabaigoje buvo pridėtas pasakėčių rinkinėlis, verstas, atrodo, iš Ezopo. Tarp jų buvo paties Stanevičiaus parašyta pasakėčia *Arklis yr Meszka* ir istorinė giesmė *Aukszta Dayna Szłowy Żemaycziu*. Toliau, regis, dar buvo septyniasdešimt dainų².

Cenzūra įpareigojo autorius arba leidėjus keletą egzempliorių įteikti cenzūros komitetui. Ar nebūtų galima Vilniuje surasti? Beje, galbūt jie buvo paimti į Peterburgą, į Imperatoriškąją biblioteką, arba Universiteto biblioteką? Juk būtų galima išspausdinti pakartotinai? Simonas Stanevičius nebuvo vedęs. Apie jokių paveldėtojų niekada negirdėjau, kliūčių nebūtų buvę.

Baigęs Vilniaus universitetą šviesaus atminimo Simonas Stanevičius grįžo su grafais Jurgiu ir Kazimieru Plateriais į Žemaitiją ir apsigyveno pas Platerius. Visą laiką tyrinėjo lietuvių kalbą. To įrodymas yra darbai šviesaus atminimo grafo Jurgio Platerio paliktoje bibliotekoje jo dvare Gedminaičiuose, esančiame Raseinių paviete už poros varstų nuo Švėkšnos miestelio.

Įrodymu, kad jau mokydami universitete Simonas Stanevičius ir grafas Jurgis Plateris dirbo drauge [užbraukta: tyrinėdami kalbą], yra medžiaga, likusi minėtoje bibliotekoje, taip pat rastas grafo Jurgio Platerio laiškas Dionizui Poškai, Raseinių žemės teismo raštininkui, kuriame kreipiasi patarimo dėl lietuvių kalbos gramatikos arba žodyno sudarymo [užbraukta: išleidimo]. Kad Poška apie tai galvojo, liudija žodžiai, iškalti jo paminkle: „Kurs kałba bocziu sawa isztajsi troszka, o jis wadinos Dionizas Poszka“. Kaip gaila, kad tokie darbai sulaukė tokio liūdnio likimo. Prieš penkiasdešimt metų man kažkas pasakojo apie Poškos žodyną, esą jį matęs Baublyje: „bet kad nebuvo pavogtas, kad laikui bėgant pasirodysiąs, bet kito vardu“³. Panašiai kaip Valiūno giesmė apie žygį į Vieną (neva parašyta paskutiniaisiais XVIII amžiaus metais). Kaip ir daugelis kitų darbų? Dūlėja Seminarijos bibliotekoje ir

¹ Pirma jo paskelbta knyga buvo Teodoro Brandenburgo knygos *Apey darima valge yš kiarpiu islandu* vertimas (1823), *Trumpas pamokimas kalbos lituwyszkos* išėjo 1829 m. B. Neumano spaustuvėje.

² S. T. Stanevičius Ezopo nevertė, du minėtieji kūriniai įdėti jo knygoje *Szeszes pasakas Symona Stanewiczės žemaycze. Yr antras szeszes Kryżza Donalajczia lituwynynka prusa* (1829), ne 60, bet 30 liaudies dainų paskelbta rinkinyje *Daynas žemaycziu* (1829).

³ D. Poškos žodyno rankraštis „Słownik Języka Litewskiego, Polskiego i Łacinskiego“ (1825–1830) išliko. Dabar laikomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje.

privačiose – grafo Jurgio Platerio darbas lietuvių kalbos gramatika iki skaitvardžių švariai perrašyta autoriaus ranka ir Simono Stanevičiaus lietuvių–lenkų kalbų žodynas, kaip ir ankstesnysis autoriaus ranka švariai perrašytas iki raidės L. Jie buvo dideliame aplanke padėti šviesaus atminimo grafo Jurgio Platerio bibliotekoje Gedminaičiuose. Ar dar jie tebėra? Ar kas nors juos sunaikino arba pavogė? Ten buvo šviesaus atminimo grafo Platerio ranka rašytos pastabos Lietuvos istorijai, plunksna piešti Lietuvos kunigaikščių portretai, taip pat visų išlikusių pilių vaizdai ir planai. Netgi ir tų, kurių likę vos pamatai, parodytas plotas pagal atkastus pamatus. Prie žodyno... [priedas iš šalies ta pačia ranka: Stanevičiaus buvo storas bloknotas su surašytais aštuoniais tūkstančiais lietuviškų žodžių – jo ranka]⁴.

Šviesaus atminimo grafas Jurgis Plateris 1831 ar 1832 m. buvo išrinktas Raseinių pavieto maršalka. Maršalka buvo labai trumpai, nė dvejų metų neišbuvo. Stanevičius tikriausiai gyveno kartu Raseiniuose, nes biblioteka pirmiausia buvo pervežta pas grafą Kazimierą Platerį į Stemples, o 1842 m. pervežta į Gedminaičius, kur buvo laikomi tiek grafo Jurgio Platerio, tiek Simono Stanevičiaus anksčiau minėti darbai, kur jie buvo padėti atskirame kambaryje ir padarytas aprašas, o raktas buvo duodamas ne kiekvienam.

Kai grafo Jurgio Platerio sūnus baigė universitetą ir nuolatinais apsigyveno savo dvare, buvo tai jau nesveiko proto žmogus. [Aprašo jo ligą]. Ten jis turėjo globėjus, kurie nuo jo nesitraukė. Kas valdė dvarą? Kas prižiūrėjo kilnojamąjį turta? Galbūt biblioteka tūrpo? Tad ir rankraščiai galėjo dingti, o būtų labai gaila? Pagal aprašą joje, atrodo, buvo per tris tūkstančius numerių.

Iš lenkų k. vertė Petras Račius

Gottfriedo Ostermeyerio gramatikos marginalijos

Šių pastabų autoriaus asmeninėje bibliotekoje yra mokslui gerai žinomos G. Ostermeyerio lietuvių kalbos gramatikos (*Neue Littauische Grammatik ans Licht gestellt von Gottfried Ostermeyer, der Trempenschen Gemeine Pastor, Seniore und der Königlich=Deutschen Gesellschaft zu Königsberg Ehren=Mitglied. Königsberg, 1791. gedruckt bey G. L. Hartung, Königl. Preuß. Hofbuchdrucker und Buchhändler*) egzempliorius. Jis gana geros būklės, turi visus lapus, įrištas į kartono viršelius su odos

⁴ Abiejų S. T. Stanevičiaus veikalų – gramatikos ir lietuvių–lenkų kalbų žodyno – rankraščiai iki šiol nesurasti.

nugarėle ir kampučiais. Viršutiniame viršelyje šriftu išpausta savininko pavardė arba, visų greičiausiai, jos santrumpa GDROES, apatiniame – skaičiai 1830. Jie rodo egzemplioriaus įrišimo metus. Knygotyrininko atidos nusipelno marginalijos. Jų yra keletas. Antraštiniame lape įrašytos dviejų savininkų pavardės. Sprendžiant pagal pablukusį rudos spalvos rašalą, seniausias yra įrašas *Erdmann*. Jį galima sieti su evangelikų liuteronų kunigu Leopoldu Eduardu Erdmannu, nuo 1844 m. kunigavusiu Garliavoje arba, kaip tada dar vadinta pagal jos įkūrėjo dvarininko pavardę, Godliavoje. Greta šios pavardės juodu rašalu įskaitomai įrašyta: *Superint. H. D. Sroka*. Pastarasis – iškili XX amžiaus asmenybė. Henrikas Dzeržislovas Sroka (1858–1941) dar spaudos draudimo metais platino „Auszrą“ ir steigė mokyklėles, per visą Lietuvos pirmosios nepriklausomybės laikotarpį buvo Šakių evangelikų liuteronų parapijos klebonas, ilgą laiką ėjo konsistorijos pirmininko ir vicepirmininko pareigas, Šakių „Žiburio“ gimnazijoje dėstė klasikines kalbas. Suprantamas jo dėmesys lietuvių spaudos paveldui ir filologijos veikalams.

Vertingiausias įrašas paliktas ant apatinio priešlapijo, jungiančio knygos bloką su viršeliu. Jis padarytas panašiu rašalu kaip ir pavardė *Erdmann*, atrodo, kad panaši ir raidžių grafika, nors toliau siekiančių spėlionių skelbti neverta. Joms pagrįsti stinga daugiau grafemų, negu kad teikia nurodytasis asmenvardis. Įrašas yra abiejose laisvojo priešlapijo pusėse, darytas mažomis raidelėmis, rašysena aiški ir lengvai perskaitoma, pavardės pabrauktos. Teksto perskyrimas į dvi dalis darytas konfesiniu pagrindu: pirmojoje lapo pusėje surašyti katalikų, antroje – protestantų, atrodo, vien evangelikų liuteronų priklausomybės asmenų pavardės.

Įrašas aprėpia senosios lietuvių raštijos kūrėjus ir lituanistus: Didžiosios Lietuvos – nuo pirmosios spausdintos knygos lietuvių kalba rengėjo Mikalojaus Daukšos iki istoriko Jurgio Platerio, Mažosios Lietuvos – nuo iškiliausio XVI a. knygų rengėjo Jono Bretkūno iki filologo Martino Ludwiko Rhesos. Pastariesiems, matyt, laikantis Vakarų kultūros orientacijos, buvo gretinami kitų šalių lietuvių kalbos tyrėjai Johanas Elias Hederis ir Konradas Malte-Brunas. Sąrašė vyrauja pasaulietinio pobūdžio veikalai. Tikriausiai tai lėmė pati knyga, kurioje jie surašyti, ir autorius sumanymas. Gaila, jo tikslo neatspėjime. Galbūt rankraštinis tekstas yra perskaitytos literatūros arba žurnalų straipsnių apmąstymų pastabos, galbūt lietuvių filologijos darbo parengiamoji medžiaga. Nesunku suvokti, kad sąrašas sudarytas chronologiniu ir, tarytum, reitingavimo principu. Jame vyrauja žymiausi XIX a. pirmosios pusės autoriai.

Reitingavimo pomėgis lituanistinio sąjūdžio dalyviams buvo nesvetimas. Prisi-
minkime kad ir S. T. Stanevičiaus 1836 metų laišką Teodorui Narbutui: *Iš piliečių*,

*pasižymėjusių Lietuvos istorijos ir lietuvių literatūros pamėgimu, patys pirmieji mūsų laikais buvo Dionizas Poška, Raseinių apskrities raštininkas, ir kunigaikštis Juozapas Giedraitis, Žemaičių vyskupas <...> Trečias lietuvių literatūros ir Lietuvos istorijos mėgėjas buvo grafas Jurgis Ploteris, Raseinių apskrities maršalka (žr.: Stanevičius, Simonas. Raštai. Vilnius, 1967, p. 417, 421). Aišku, kad sąrašas nėra tyrimų rezultatas. Jis atspindi tai, kas buvo gerai žinoma ir kas klaidžiojo nuogirdų pavidalu. Svarbiausiu to meto lietuvių filologų ir istorikų informacijos šaltiniu laikytinas Piotro Keppeno veikalas *Apie lietuvių tautų kilmę, kalbą ir literatūrą*, 1827–1829 m. paskelbtas net trimis (rusų, lenkų ir vokiečių) kalbomis. Be to, įrašo autorius kai ką galėjo žinoti ir iš pirmų lūpų arba tarpininkų. Spėjimą patvirtintų į sąrašą įtrauktos Jano Krzysztofo Kluko knygos *Surinkimas Dasekimu par Mokintus Žmonias* (1823) istorija. Jos antraštiniame lape vertėju į lietuvių kalbą nurodytas Kiprijonas Juozapas Nezabitauskis-Zabitis, tačiau privačiai bendraudamas vertėjo vardą savinosi minėtojo brolis Kajetonas Rokas Nezabitauskis-Zabitis.*

Tolesniu tyrimu būtų pravartu nustatyti du dalykus: ką slepia viršelyje išpaustos raidės GDROES ir kada sudarytas knygos pabaigos sąrašas. Mūsų manymu, datavimui būtų tinkamiausi 1830–1840 metai. Dėl pirmųjų abejonių negali kilti, nes anksčiau, nei buvo įrišta knyga, jos priešlapiu neprirašinėsi. Antrieji gali būti tik apytikriai. Sustoti prie jų galima dėl to, kad sąrašė dar neminimas Simonas Daukantas, juolab – Motiejus Valančius. Greičiausiai marginalija atsirado po 1836 metų, kuriais mirė J. Plateris, ir iškalbus nekrologas velioniui pasirodė Vilniaus laikraščio „Литовскій вѣстникъ – Kuryer Litewski“ skiltyse.

Prie G. Ostermeyerio gramatikos ir jos marginalijų, matyt, dar teks grįžti. Istorijos pėdsaku paženklinta knyga liudija senosios Lietuvos modernėjimą ir naujų orientyrų ieškojimus. Jos marginalijos yra lituanistinio sąjūdžio plėtros ir jo raiškos rezultatas. Tiems, kurie tiria ir tirs bręstančios naujosios Lietuvos knygos kultūros reiškinius, publikuojamas mūsų aptarto lietuvių raštijos kūrėjų sąrašo nuorašas ir glausti jo paaiškinimai. Už paramą rengiant publikaciją spaudai dėkojame doc. Arvydui Pacevičiui.

Marginalijos nuorašas

[Pirmas puslapis]

Mikołaja Daukszy Kanonika Katedry Miednickiej przekład Postylli Wujka⁵

X[iądz] Konstantego Szyrwid Kazania⁶

X[iądz] Józef Arnolf Xiąże Giedrojc tłumaczenie Nowego Testamentu⁷

Szymona Staniewicza Bajki i pieśni ludu⁸

Dionizy Paszkiewicz, Starożytności / Baublis, Dykcyonarz, przekład Eneidy⁹

X[iądz] Drozdowski pieśni nabożne¹⁰

⁵ WUJEK, Jakob. *Postilla catholica. Tai est: Iżguldimas Ewangeliu kiekvienos nedelos ir βwentes per wissus metus. Per Kuniga Mikaloiv Davksza Kanoniką Medniką iż lėkiβo perguldita. Su wala ir dalaidimu wireusiuu.* W Wilniui. Drukarnioi Akadēmios Societatis Iesv. AD. 1599. [10], 627, [5] p.

⁶ SIRVYDAS, Konstantinas. *Punkty kazań od Adwentu aż do Postu, Litewskim ięzykiem, z wytłumaczeniem na Polskie, przez Księdza Konstantego Szyrwida Theologa Societatis Iesv z dozwohleniem starszych.* W Wilnie. W Drukarni Akademiej Societatis Iesv Roku M.DC.XXIX. [12], 382, [5] p. – Papildytas leidimas, išėjęs po autoriaus mirties: *Punkty kazań na Post Wielki Ięzykiem Litewskim Przez W. X. Constantego Szyrwida Theologa Societatis Iesv napisane, a Teraz na Polski Jezyk przetłumaczone y oboiem do Druku podane. Za pozwoleniem Starβych.* W Wilnie. W Drukarni Akademii Societatis Iesv. Roku Panskiego 1644. [8], 259 p.

⁷ *Naujas Istatimas Jezaus Christaus wieszpatis musu Lietuwiszku Ležuwiu iszgulditas par Jozapa Arnulpa kunigaykszi Giedrayti wiskupa Žiemayciu, ženklinika s. Stanislowo.* Wilniuje. Iszspaustas pas Kunigus Missionorius. 1816. [20], 389 p.

⁸ Minimos dvi Simono Tado Stanevičiaus knygos: 1) *Szeszes pasakas Symona Stanewiczės žemaycze. Yr antras szeszes Kryżza Donalayczia lituwynynka prusa.* Wylniuje. Spasutuwoj' B. Neumana. Metuse 1829. X, 27, [2] p.; 2) *Daynas Žemaycziu surynktas yr yszdutas par Symona Stanewicze Mokslynynka Lyteraturos yr Gražiuju Prytirymu.* Wylniuje. Spaustuwiej' B. Neumana. Metuose 1829. 64 p.

⁹ Marginalijos autorius pažymėjo tik dalį ir ne visus svarbiausius Dionizo Poškos kūrinis. Tyrėjų nustatyta, kad jo originalų palikimą sudaro ne mažiau kaip 1500 poezijos eilučių lietuvių kalba, 228 eilutės lenkų kalba, penki straipsniai lenkų kalba, trys laišškai lenkų ir vienas lietuvių kalba, nebaigtas lenkų–lotynų–lietuvių kalbų žodynas ir žodynui kaupta medžiaga. Išliko Baublio lankytojams skirta 232 puslapius turinti rankraštinė knyga „Pszczółka w Baublu“ (Bitelė Baublyje). Dabar ji laikoma Lenkijos mokslų akademijos bibliotekos rankraštyne Krokuvoje. Knyga sudaryta iš trijų dešimčių autorių verstinių ir originalių kūrinių lenkų ir lietuvių kalba, rašytų ne mažiau kaip penkių asmenų ranka. Daug rankraščių yra dingę. Žuvo arba tebėra nesurasti antikos autorių, tarp jų ir Publijaus Vergilijaus Marono poezijos vertimai į lietuvių kalbą. Žinoma tik Vergilijaus „Eneidos“ eilutės, įrašytos „Mužiko Žemaičių ir Lietuvos“ epigrafu. „Dykcyonarz“ (Žodynas), matyt, tapatintinas su Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto bibliotekoje esančiu D. Poškos žodyno rankraščiu „Słownik Języka Litewskiego, Polskiego i Łacinskigo“ (1825–1830). Beje, jo pavadinimas yra klaidinantis: tekste lietuviški žodžiai pateikti po lotyniškų. Nuorodą „Starożytności / Baublis“ (Senienos / Baublys) neabejotinai galima sieti su D. Poškos sukauptu ir išskobto ažuolo drūtgalyje įkurtu krašto istorijos muziejėliu (apie D. Pošką plačiau žr.: VANAGAS, Vytautas. *Dionizas Poška.* Vilnius: „Pradai“, 1994).

¹⁰ STRAZDAS, Antanas. *Giesmes swietiszkas ir szwintas sudietas par Kuniga Untana Drazdawska.* Wilniuy. Drukarnioy Kunigu Missionoriu. 1814. 18 p.

X[iaż] Rupejko tłumacz[enie] Pana Jana ze Swisłoczy Jana Chodzki¹¹
Kajetan Niezabitowski przełożył dzieło K[rzysztof]a Kluka o pszczołach, Historia
Litwy i Żmudzi, Gramatyka języka Żmudzko-litew[skiego]¹²
Ksawery Bohusz Rozprawa o początku narodu i języka Litewskiego¹³
Keppen d[itt]o } pomnożona przez Leona Rogalskiego w Dzienniku Wileńskim
r[oku] 1828¹⁴

¹¹ Šeduvos klebonas Juozapas Rupeika yra mažiau žinomas lietuvių raštijos darbuotojas nei kiti iš pateiktųjų sąrašo. Esama knygotyrininkų abejonių ir dėl jo nuopelnų verčiant minimą knygą, tačiau marginalijos autorius galbūt žinojo daugiau nei mes. Knyga yra lenkų rašytojo Jano Chodźkos apysakos *Pan Jan ze Swisloczy, kramarz wędrujący* (Wilno, 1821) vertimas: *Jonas iz Swisloczes krominikas wędrowois lietuwiszku liežuwiu iszgulditas kasztu yr storony par Jozapa Rupeyka kanaunika Plocka, klebona Szaduwos, ženklínika s. Onos*. Wilniuje. 1823. [6], 248 p.

¹² Kajetonas Rokas Nezabitauskis-Zabitis – vienas žymesnių XIX a. pirmosios pusės lituanistinio sąjūdžio dalyvių. Susirašinėjo ir lankėsi pas D. Pošką, Vilniaus laikraštyste „Dziennik Wileński“ paskelbė straipsnį apie Baublį (1823). Ne visos marginalijos autoriaus žinios apie K. R. Nezabitauskį-Zabitį teisingos. Jis parašė ne lietuvių kalbos gramatiką, bet pirmąjį iliustruotą lietuvišką elementorių su lietuviškų knygų bibliografija ir kelių dešimčių patarlių ir priežodžių rinkiniu: *Naujas mokslas skaityma diel mažū waykū Žemaycziu yr Lietuwos su 5 paweykslays. Teypogi atsyrand czion wysokias reykalingas Maldas, Mokslas Kryszczionyszkas yr Ministratura par Kajetona Niezabitawski Mokityni Akademios Wilniaus*. Wilniuje. Drukarnioy Dyecezalno Kunigu Missionoriu pri Bažniczes s. Kazimiera. 1824. [45] p., 5 iliustr. lap.

K. R. Nezabitauskis-Zabitis nuo studijų laikų Vilniaus universitete lenkų kalba rašė Lietuvos istoriją, kurios rankraštis neišliko, o dėl katalikų kunigo švietėjo Jano Krzysztofo Kluko (1739–1796) knygos *Zwierząt domowych i dzikich, osobliwie kraiwowych, historyi i naturalney poczátki i gospodarstwo. Potrzebnych i pożytecznych domowych chowanie, rozmnożenie, chorób leczenie, dzikich lowienie, oswoienie, zażycie, szkodliwych zaś wygubienie* (Warszawa, 1780) vertėjo į lietuvių kalbą nesutariama. Marginalijos autorius ir pats K. R. Nezabitauskis-Zabitis viename 1842 m. laiške vertimą skyrė sau, tačiau knygos antraštiniame lape nurodytas jo brolis Veliuonos klebonas Kiprijonas Juozapas Nezabitauskis-Zabitis: *Surinkimas Dasekimu par Mokintus Žmonias, senowias amżiose tikray daritu apely bytes, o par Kunigo Kluko Kanauniko Kruszwickojo metuose 1780 Warszuwoje lenkisz kay yszdrukawotas, yr diel Lenku yszdotas. O dabar pirmo siki ant leżuwio Letuwisz kay-Zemaytiszko, par Kunigo Cypriono Juzapo Niezabitawski Kanauninko Minskojo, Prabaszczu Welonos pargulditas yr Metuose 1823 ing Drukarnia diel yszspaudimo, ant kningu raszto, podatas*. Wilniuje. Drukarnioy ant uliczios Sto Jono, po N. 431. 1823. [8], 75, [5] p.

¹³ BOHUSZ, Xawiry. *O początkach narodu i języka litewskiego. Rozprawa przez Xawiera Bohusza Imperyalnego Wilenskiego Uniwersytetu, Członka Honorowego, Towarzystwa Królewskiego Warszawskiego Przyjaciół Nauk Członka Czynnego, Pralata Katedry Wilenskiej, Orderu Sgo Stanisława Kawalera Napisana, a na publicznym posiedzeniu tegoż Towarzystwa Warszawskiego Roku 1806. d. 12 Grudnia czytana, a teraz zaś, to iest 1808 Roku wydrukowana w Warszawie*. W Drukarni Gazety Warszawskiej. [1808]. 207 p.

¹⁴ Baltijos šalyse gerai žinomą Piotro Keppeno (Koeppen, Köppen) istoriografinį bibliografinį tyrinėjimą *O происхождении, языке и литературе литовских народов* (Санкт-Петербург, 1827, 107 p.) į lenkų kalbą, praleidęs Lietuvos istorijos apžvalgą ir gerokai papildęs lietuviškų knygų bibliografiją, išvertė ir Vilniaus laikraštyste paskelbė Leonas Rogalskis (O początkach, języku i literaturze narodów

Phil. Ruhig. Betrachtung litt. Sprache. Königs. 1745¹⁶

Heder. Schediasma de lingua lituanica. Berlin¹⁷

Malte Brun. Tableau de la Pologne. 1807¹⁸

Bredkunas, Mielke, Donalis, Rhesa¹⁹

Įteikta 2007 m. balandžio mėn.

litewskich, przez Piotra Keppena; przekład Leona Rogalskiego. *Dziennik Wileński*, 1828, t. 5, p. 5–50, 195–222, 249–264, 427–443). Paties P. Keppeno pataisyto veikalą vertimą iš rusų į vokiečių kalbą dėl įdėtų letikos duomenų išleido Jelgavoje išikūrusi Latvių literatūros draugija: KÖPPEN, P. *Ueber den Ursprung, die Sprache und Literatur der lithauischen (oder lettischen) Völkerschaften*. Aus dem Russischen übersetzt von P. Schrötter. Mitau, 1829. 112 p. Vertimai labai išpopuliarino šį istoriografinį bibliografinį tyrinėjimą ir padarė parankinę lituanistinio sąjūdžio dalyvių knyga.

¹⁵ Marginalijos autorių greičiausiai suklaidino iš nuogirdų kilęs ir plačiai pasklidęs gandas apie Gedminaičių dvarininko grafo Jurgio Platerio turimą Lietuvos istorijos rankraštį. Iš tikro tai buvo Simono Daukanto veikalas „Darbay senuju Lituwju yr Žemayczju“ (1822) nuorašas.

¹⁶ Žymaus XVIII a. pirmosios pusės lietuvių kalbos tyrinėtojo ir leksikografo, Valtarkiemo kunigo Philippo Ruhigo knyga *Betrachtung der Littauischen Sprache, in ihrem Ursprunge, Wesen und Eigenschaften; Aus vielen Scribenten, und eigener Erfahrung, mit Fleiß angestellt, und zu reiferer Beurtheilung der Gelehrten, zum Druck gegeben, von Philipp Ruhig, Pfarrerem und Seniore zu Walterkehmen, im Hauptamt Insterburg*. Königsberg, druckts und verlegt Johann Heinrich Hartung, 1745 (Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas) buvo enciklopedinis filologijos veikalas: jame pagrindžiami norminės lietuvių kalbos reikalavimai, aiškinama Lietuvos vardo ir lietuvių kalbos kilmė, o jos grožiui įrodyti pateikiamos trys lietuvių liaudies dainos su vertimu į vokiečių kalbą. Veikalas buvo gerai žinomas ir Didžiojoje Lietuvoje. Juo plačiai naudojosi anksčiau minėto darbo autorius K. Bogušas (apie šį veikalą plačiau žr.: RUIGYS, Pilypas. *Lietuvių kalbos kilmės, būdo ir savybių tyrinėjimas*. Vilnius: Vaga, 1986).

¹⁷ HEDER, Johann Elias. *De Lingua Herulica, seu Lituanica et Samogitica, tum Prussica, deinde Lettica, et Curlandica, deinde Werulica, et tandem Sireenorum in Wollust-Usgi Russiae magna provincia schediasma*. Berolini: Haude, 1727.

¹⁸ Paryžiuje gyvenusio danų geografo ir žurnalisto Konrado Malte-Bruno (Conrad Malthe Brunn) knygos *Tableau de la Pologne ancienne et moderne* (Paris, 1807) viename iš skyrių (De la langue lithuanienne et principalement du dialecte samogitien, p. 217–233) išsamiai apibūdinta lietuvių kalba. Jį padėjo parašyti Paryžiuje studijas gilinęs Vilniaus universiteto metamatikos profesorius Zacharijas Niemcewskis. Šis skyrius buvo išverstas į rusų kalbą ir 1822 m. išspausdintas Rusijos mokslų akademijos žurnale.

¹⁹ Marginalijos autorius tik sumini žymiausius Mažosios Lietuvos lietuvių raštijos kūrėjus ir lituanistus: Joną Bretkūną (1536–1602), Christianą Gottliebą Mielcke (1732–1807), Kristijoną Donelaitį (1714–1780) ir Martiņą Ludwiką Rhesą (1776–1840). Matyt, jų veikalus laikė visuotinai žinomus, todėl pavadinimų nenurodė. Atkreiptinas dėmesys į Didžiojoje Lietuvoje iki tol nevartotą K. Donelaičio pavardės formą *Donalis*.